

RIIGIKOGU

IV koosseis.

IV istungjärk.

73. koosolek.

26. juunil 1930.

Sisu:

1. Päevakorra täiendamine.
2. Komisjonide täiendavad valimised.
3. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul arupärimisele Põllutöministeeriumis asetleidnud korratuste kohta asunduskohtade väljaandmisel.
4. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul arupärimisele tööliste madalate palkade ja viletsate korterite ning töölistega hoolimatu ümberkäimise ja lohaka majapidamise kohta riigimõisais.
5. Järgmise koosoleku määramine.

Koosoleku avab teine abiesimees **R. Penno** kell 10.20 min.

Sekretäri kohal sekretäri esimene abi **A. Tõllassepp**.

1. Päevakorra täiendamine.

J. Loosalu (as) ettepanekul täiendatakse päevakorda 1. punktiga — komisjonide täiendavad valimised.

2. Komisjonide täiendavad valimised.

Valitakse:

sotsiaalkomisjoni V. Maaker'i asemele **G. Lorenz** (as).

3. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul arupärimisele Põllutöministeeriumis asetleidnud korratuste kohta asunduskohtade väljaandmisel.

O. Gustavson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Arupärimise põhjendamisel iseloomustasin ma Põllutöministeeriumi kui muinasmaad, kus kõik võimalik. Härra Põllutöministri vastus on vaid kinnitanud usku sellesse muinasmaasse. Eriti mis puutub tasuta maasaaja Gustav Esko vintsutustesse, siis on Põllutöminister täpselt kinnitanud kõike seda, mida meie oma arupärimises ja selle põhjendamisel heitsime ette Põllutöministeeriumile. Tori Mädaoja metsavahi koha nr. 305 ääremaadest loodud asundusetalu määras kohalik vallavolikogu tasuta maasaajale vabaduseõjalasele Gustav Esko'le juba 1928. a. kevadel, ja sama kevade 1. maist sõlmiti

tähendatud koha suhtes Gustav Esko'ga 6-aastane rendileping. Aga kuni siiamani, see tähendab 1930. a. suveni, pole Gustav Esko talle määratud kohta veel kätte saanud. 1. maist tuleval aastal saab täpselt pool aega sõlmitud rendilepingust täis, aga kohta kasutab ikka veel teine isik, endine kasutaja Johan Kukk, kelle rendilepingu maksvus lõppes juba 1928. a. 1. maist.

Sarnased skandaalsed lood on võimalikud vaid Põllutöministeeriumi muinasmaal, kus iga ringkonnaalitseja talitab nii, nagu ta heaks arvab, küsimata korrast ja õigusest. Ma naelutasin juba kinni arupärimise põhjendamisel, et sarnane talituseviis annab tunnistust kohaliku ringkonnaalitseja kõige sihilikumast erapoolikusest. Ja see erapoolikus on seda inetum, et ta on sihitud vabaduseõjalasest tasuta maasaaja vastu. Tõepoolest, lugupeetud Riigikogu liikmed, kui täiskasvanud mees, kurtes oma vintsutuste ja narritamiste üle, puhkeb nutma, nagu väeti laps, siis annab see tunnistust, kui võrt on osanud kohalik ringkonnaalitseja süüa ta südame seest. Toosama ringkonnaalitseja on aga alati olnud enam kui agar toetama ja viima täide otsuseid, kus on asjaosaliseks mõni mõjuvõimsam ja rikkam kodanik.

Tänu käesolevale arupärimisele on 16. mail, nagu ütles härra Põllutöminister, esinetud kohtuliku nõudmisega, et praegune omavoliline kasutaja tõstetaks välja ja et see koht tegelikult antaks üle Gustav Esko'le. Teatavasti esitasime meie käesoleva arupärimise Riigikogule 14. mail. Ja kui kohtus esineti nõudega Kuke välja tõstmiseks 16. mail, siis andis selleks tingimata tõuke käesolev arupärimine. Ma kardan, et käesoleva arupärimiseta oleks kohtulik väljatõstmine ära jäänud. Meie loodame, et kohus lähemal ajal selle küsimuse otsustab, ja et vähemalt see kohtuotsus leiab kiiremat täitmist, kui see sündis Riigikohtu otsusega, mis kinnitas Pärnu maavalitsuse otsuse Gustav Esko maasaajaks määramise kohta.

Ühtlasi oleme kindlasti veendunud, et kohalik ringkonnaalitseja on enam kui ära teeninud Põllutöministeeriumilt tõsise hoiatuse oma sihiliku talituseviisi eest.

Tulles käesolevas arupärimises käsitatud teise asja — Viljandi täiendusekooli

puukooli rüüstamise — juurde, lubatagu veel kord ja veidi üksikasjalisemalt kirjeldada selle skandaalse sündmuse käiku.

Juba 1. märtsil s. a. sõlmiti Viljandi maavalitsuse ja Põllutöoministeeriumi vahel Viljandi kirikumõisa maist loodud eriotstarbekoha nr. 13. kohta 6-aastane rendileping, millise alusel tähendatud koht anti kasutamiseks Viljandi maavalitsuse poolt ülalpeetavale tütarlaste täiendusekoolile. Ei rendilepingus endas ega sellele ligilisatud üleandmise aktis polnud ette nähtud, et teatud osad täiendusekoolile määratud krundist peaksid minema tagasi Viljandi kogudusele, nagu härra Põllutöoministri seletuse järgi olevat ette nähtud mingis esialgses planeerimise kavas.

Edasi arenesid asjad Viljandi tütarlaste täiendusekoolis järgmiselt:

6. märtsil s. a. sai täiendusekooli juhataja Viljandi maavalitsuselt 1. märtsil s. a. maavalitsuse esimehe härra Lauri ja Viljandi ringkonna riigimaadevalitseja J. Mankin'i vahel sõlmitud rendilepingu Pärsi vallas Viljandi kirikumõisa asunduses oleva koolikoha nr. 13 kohta. Leping oli sõlmitud nr. 1573 all. Rendilepingule oli lisatud juurde rendiobjekti üleandmise leht. Rendilepingul oli selle üleantava maa kohta märgitud aia- ja põllumaad 5,32 ha. Tegelikult aga viimase kolme aasta jooksul haritud maad vaevalt 1,5 ha. Kõik muu maa on sööt. Kuna aiatöö meie põllumajapidamiste juures töötab saada tähtsamaks tuluallikaks, siis otsustas Viljandi täiendusekooli hoolekogu asuda kooli juurde suurema aia soetamisele. Kuna aia asutamiseks vaja maad põhjalikumalt ette valmistada ja harida, siis otsustati käesoleval aastal soetada ainult vastav paljundamise materjal. Samuti otsustati tellida ülikooli dendroloogilisest aiast suurem hulk ilupõsaste istikuid ja pistokste kaudu asuda marjapõsaste paljundamisele. Taheti asutada väike puukool. Selleks kõige sündsamaks alaks osutus kooli pesuköögi, maantee ja kooli sissesõidutee vahel olev umbes 0,1 ha suur maa-ala. Varem oli sellel maa-alal asunud kirikumõisa öövahi kapsaaed. Nimetatud maa-ala oli enam-vähem haritud ja väetatud, samuti on ta hästi kaitstud tuulte eest.

Telliti siis Tartust K. Villi aiaärast Kr. 59,1 väärtuses põsaid. Samuti telliti Tartu ülikooli dendroloogilisest aiast Kr. 30,81 eest puutaimi. Marjapõsad jõudsid kohale 15. apr. Istutati nad siiska kohe puukooli. Tartu ülikooli õppe- metskonna dendroloogilisest aiast tellitud puutaimed jõudsid kohale 28. apr. Need

taimed istutati samuti kohe. Pühapäeval, 27. apr. tehti õpilastega kõik mõne kilomeetri kaugusel olevasse Ondu tallu, kust koolile oli lahkelt lubatud noori puid. Toodi kaasa 12—15-aastasi kastaneid, tammi, saari ja vahtraid, samuti anti seal ilupõsaste võsusid. Kõik see materjal istutati kooliesisel olevale platsile, missugune vahepeal oli kraavitud ja üles haritud. Sinna pidi tulema väike puiestik. 8. mail saadi Loodi metskonnast kuuski heki istutamiseks. 8. ja 9. mail istutati hekk ümber tulevase kooli aia ja käesoleval kevadel rajatud puukooli.

30. apr. tulid koolijuhataja juurde Viljandi riigimaadeüleva asjaajaja ja pr. A. Lattik. Pr. Lattik esitas ennast Viljandi maakoguduse volinikuna. Riigimaadeüleva asjaajaja esitas koolijuhatajale mingisuguse telefonogrammi, milles kästakse Viljandi täiendusekooli koha nr. 13 küljest anda tagasi Viljandi maakogudusele 0,2 ha maa-ala, mis asub Viljandi täiendusekooli maja ja linna maa vahel. Sellel maa-alal asuvad kooli pesuköök ning saun. (V. M a a k e r'i, as vahelhüüe.) Mis oleks tulnud teha nende kahe hoonega, seda seletab pärastpoole Põllutöoministeeriumi ja kui tema tarkusest ei jätku, ehk aitab teda tulevane Lääne maavalitsuse esimees härra Maaker.

Vahepeal teatati koolijuhatajale Viljandi maavalitsusest, et ta on volitatud käesolevas asjas Viljandi maavalitsust esitama. Koostati siis ka riigimaadeüleva asjaajaja poolt vastav akt, mille alusel maa, kus asus äsjarajatud puukool, tuleb tagasi anda maakogudusele. Pr. Lattik seadis üles nõudmise, et 3. maiks olgu viidud maa-alalt kõik seal peal kasvavad taimed. Mõistagi, et koolijuhataja ei saanud sarnasele dokumendile teisiti kirjutada alla, kui protesteerides. Ta teatas asjast kohe maavalitsusele. 2. mail sai koolijuhataja maavalitsuselt teate, et ta ei loobu 30. aprillil riigimaadeüleva poolt koostatud aktis tähendatud maa-alast ilma kohtuotsuseta. Koolijuhataja küsis, kas ta võib nimetatud maa-alale istutamist jätkata. Hariduseosakonna juhataja teatas, et see on enesest mõistetav. Jätkati siis tööd.

10. mail umbes kell 7 hommikul nähti minister-õpetajat Lattikut jalutamas oma kutsari saatel täiendusekooli ukse ees. Mõlemad härrad näisid väga ärritatud ja vehkisid tugevalt kätega. Kella 8 paiku tuli koolijuhataja juurde kirikumõisa kutsar ühe teise mehe saatei. Kutsar teatas koolijuhatajale, et on koolijuhataja nimele Põllutöoministeeriumist paber, missuguseses käsatakse 2 tunni jooksul ministrihärrale maa

tagasi anda. Koolijuhataja teatas, et tal ei ole Põllutöoministeeriumiga mingit vahet korda maade asjus, ja soovitas pöörata maavalitsusse. Nimetatud paberit ta vastu ei võtnud. Kutsar ütles selle peale, et ministriherra on temale andnud käsu täpselt kell 11 asuda puukooli ümberkõndmisele. Koolijuhataja teatas asjast maavalitsuse hariduseosakonna juhatajale, kes käskis, kui tõesti „välisministri“ käsul peaks asutama täienduskooli puukooli rüüstamisele, sellest viibimata teatada politseile, ning selle abil rüüstamist takistada.

Täpselt kell 11 nähti kirikumõisa kutsari vedruäkkega sõitmas täienduskooli puukooli. Telefoniteel teatas koolijuhataja sellest hariduseosakonda ja prefektile. Viimast palus ta saata konstaabli kohale. Peale kutsari asusid puukooli vahepeal veel öövaht ja kari naise, kes kõik asusid taimeid välja kiskuma.

Kui kutsarilt nõuti puukooli edasihävitamise lõpetamist, vastas see: „Kes Teie olete, ja mis Teie tahate, meie töötame härra Välisministri käsul.“ Ja rüüstamine käis edasi. Õpetajad ja õpilased pidid valutaval südamel vaatama pealt oma töö ja vaeva hävitamist.

Vahepeal jõudis kohale konstaabel. Viimast nähes jooksid naised laiali, jäid kohale kutsar ja öövaht. Politsei küsimise peale, kelle korraldusel sünnib hävitustöö, vastas jällegi kutsar: „Härra Välisministri käsul.“ Konstaabel palus kutsuda kohale hävitustöö korraldajat. Umbes 100 meetrit eemal oleva vana küüni juurde ilmus härra Välisminister. Politseiniku liginedes hakkas ta õige kõval häälel kerkima ja kätega vehklema. Mõne minuti pärast tuli konstaabel üsna kahvatult tagasi. Paluti, et ta keelaks hävitustöö. Ta ütles, et omapead ei julge härra Välisministri korraldusi takistada, ja et ta helistab komissarile. Selgus, et viimast ei ole politseis. Konstaabel fikseeris hävitamise fakti, kuid ei julgenud takistada „Vabariigi Valitsuse liikme“ tööd.

Puukooli asemel olid avanud õudne pilt. Puud ja põõsad kõik olid segamini loobitud teel, vähemad lihtsalt küntud sisse. Konstaabli ja ministri kõnet pealtkuulajad teavad tõendada, et härra minister konstaablit ägedalt sõimanud, küsinud kes ta on ja mida ta tahab, kas tema ei tea, et tema ees seisab Välisminister, katsugu et laseb jalga, muidu võib koos komissariga kohalt lennata. Mõne tunni pärast sõitis kohale hariduseosakonna juhataja ja maavalitsuse sekretär. Mõlemad härrad seisid imestades õudse pildi ees.

Aga asi ei lõppenud veel sellega. Esmaspäeval, 12. mail äratas üks õpilane kell 5 hommikul koolijuhataja ja teatas, et kooli ukseisel platsil on kistud ülesse kõik sinna istutatud puud ja põõsad, ja et kirikumõisa kutsar vedrutab seal. Kogu kool oli viimastest rüüstamisest äärmiselt rabatud. Puukooli hävitamine ei mõjunudki võibolla nõnda masendavalt, kui esmaspäevane hommikune hävitustöö. Sest maa-ala, kus rüüstati esmaspäeva hommikul puud, oli varem päris mülgas, mis ei kandnud ei loomi ega inimesi. Kool tõmbas kevadel sellest maast kraavi läbi ja haris maa üles, mis päriselt harimatult seisis. Ja nüüd hävitati sellel ülesharitud maapinnal õpilaste töö ja vaev. (Välisminister J. Lattik: Teie ütlesite, et see oli kapsamaa.)

Nõnda need üksikasjad neilt kahelt rüüstamisrännakult, mida vahvalt juhtis väga lugupeetud Välisminister Jaan Lattik, kes nüüd kohapealt sama vahvasti vahele hüüab. Nüüd lubatagu asuda kokkuvõtete ja järelduste tegemisele. Arupärimise põhjendamisel tegin mina etteheiteid Põllutöoministeeriumile, kes oma kurikuulsa telefonogrammiga viis kiusatusse lugupeetud Välisministri, kui juriidilistes peensustes kogenematu ja ilmsüütu isiku. Aga vahepeal ilmsikstulnud tõsiasiad sunnivad mind tehtud etteheited tugevalt korrigeerima. On nimelt selgunud, et härra Välisminister ses suhtes on teotsenud mitte kiusatavana, vaid kiusajana, pealegi kõige kurjemas mõttes. Otsekohe peale seda, kui 1. märtsil oli sõlmitud krunt nr. 13. kohta 6-aastane rendileping, on härra Välisminister evangeeliumist tuntud tüdimatu lesenaise visadusega hakanud käima peale Põllutöoministeeriumile, nõudes tagasi käesolevat väikest maalapikest. Seejuures unustas ta loomulikult informeerimata ministeeriumi, et tagasinõutaval maakohal asuvad kooli pesuköök ja saun. Kõlab kui anekdoot, aga on ometi tõsiasi, et lugupeetud Välisminister on oma pretensiooni rahuldumata jätmise puhul ähvardanud isegi valitsuse kriisiga. Ärgem imestagem, lugupeetud Riigikogu liikmed, siis mitte, kui Põllutöoministri abi härra Talts seadusevastaselt rendilepingut murdis selleks, et valitsust päästa.

Edasi ei saa jätta konstateerimata, et nii härra kui ka proua Lattik selles täienduskooli ututalle endale kiskumise loos alati on esinenud Viljandi maakoguduse omavolilise volinikuna. Mispärast omavolilise volinikuna? Seda sellepärast, et niihästi Tallinnas kui ka kohapeal anti mulje,

nagu seisaks selle affääri taga Viljandi maakiriku nõukogu. Aga kui täiendusekooli juhataja 1. mail telefoniteel pöördus Viljandi maakoguduse nõukogu esimehe Leik'u poole, et mis pagana päralt seda väikest maalapikest tagasi nõuate täiendusekoolilt, siis teatas härra Leik, et kirikunõukogu sellest midagi ei tea, et kogudusel selle maa-ala järgi mingit tarvet pole, ja et ei härra ega proua Lattik'ule pole antud mingeid volitusi selle maatüki tagasisaamiseks. (Keskelet: Aga härra kutsar?) See annab asjale õige huvitava varjundi.

Aga veel huvitavam on kahtlemata see, et härra Lattik kogu selles loos on toimunud mitte kui Viljandi pastor härra Lattik, vaid kui lugupeetud Välisminister. Kui härra Lattik oleks läinud pastorina ja ükskõik, mis teinud, ei oleks tarvitsenud see Riigikogu huvitada. Kahjuks ei ole härra Lattik saanud tõmmata selget vahet, kus lõpeb Välisminister ja kust peale hakkab Viljandi pastor. Ta on kogu aeg talitanud Välisministrina niihästi Tallinnas kui ka Toompeal.

Et see talitamisviis lõhnab skandaalselt, seda maksab vaevalt siia juurde lisada. Ma arvan tarvitada võivat sõna „skandaalne“ selle kohta, kui Välisminister ähvardab panna lendu konstaabli ühes komissariga, kes tahavad täita oma ametikohuseid. Ja et see ähvardus kergesti võib muutuda teoks, seda näitab hiljutine vahejuhtumine ühe jaamaülemaga, kes sama härra pealekaebamisel lendu pandi. Mis ime siis, kui konstaabel ja komissar verest ära läksid ega julgenud talitada nii, kuidas nad talitama oleksid pidanud. Aga on üks asi, mida hasardeeriv Välisminister ei tohiks oma temperamendi juures hetkekski unustada, ja see on: säärased ülesastumised ei sobi Välisministri prestiihiga. Olen kindlasti veendunud: kui välismaal mõni välisminister midagi sarnast endale oleks lubanud, siis oleks ta välisministrina lihtsalt võimatu. Eestis on aga teistsugused traditsioonid ja kombed kahjuks maad võtnud.

Kokku võttes konstateerin: Põllutöömistri abil ei olnud ei õigust ega objektiivset vajadust osaliselt murda Viljandi maa-valitsusega sõlmitud rendilepingut ja jätta tükike maad täiendusekoolile üle andmata, seda rohkem, et tähendatud maatükile oli juba hakatud asutama kooli puukooli. Kuigi täiendusekool asus kasutama talle rendilepingu põhjal kuuluvat maaosa enne 1. maid, ei andnud see ei Põllutöömistri-riiumile, Välisministrile ega tema prouale kõlblist õigust nõuda tehtud töö hävitamist 30. aprillil, see tähendab, päev enne

sesta, mil täiendusekoolile rendilepingu alusel avanes seaduslik õigus asuda talle kuuluva maa-ala kasutamisele. (Kohtu- ja siseminister A. A n d e r k o p p: Kas maa oli koolile üle antud või ei olnud?) Härra Anderkopp, Teie teate, kui üleandmise akt on rendilepingule ligi lisatud, siis tähendab see, et vormilist üleandmist enam ei ole. Peale selle teame, et tihtipeale on tulevased kohavaldajad asunud enne 1. maid kohapidamisele, sest nad peavad sõnnikut põllule vedama j. n. e. Minu teada ei ole Põllutöömisteerium sarnastel puhkudel takistusi teinud. Ma saan aru, et endine maapidaja oleks võinud esineda kahjusajana siis, kui oleks otsekohe hävitatud töö, mis ta seal teinud. Seda aga antud korral ei olnud. Sest oli ju ette näha, et maatükk niikuinii läheb üle täiendusekoolile. See pärast on küsimus sisuliselt päris selge. Kuna täiendusekool ei tahtnud aega kaotada, ja kuna 1. mail see maatükk niikuinii oleks läinud kooli kasutada, siis asus ta puukooli asutamisele. Aga nagu näete, on puukooli asutamine antud korral lõppenud õige kurvalt.

Meie oleme oma arupärimises ja selle põhjendamisel rõhutanud, et Põllutöömisteerium on siin talitanud ebaõiglaselt, ebaõiglaselt selles mõttes, et ta ilma objektiivsete põhjusteta luges tarvilikuks ühte osa Viljandi täiendusekoolile antavast maa-alast võtta tagasi ning anda see Viljandi kogudusele.

Just see otsus saigi nende kurbade sekkelduste aluseks, mida käsitab meie arupärimine.

Meie, arupärijad, oleme veendunud — jättes kõrvale kõik muud küsimused, et Riigikogu ei saa tunnistamata jätta, et lugupeetud Välisminister antud korral on talitanud viisil, mis ei sobi Välisministrile.

J. Lattik (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Arusaadavalt ei kõnele ma siin mitte kui Välisminister, vaid kui Riigikogu liige.

Lugupeetud arupärija, rkl. härra Gustavson on minule väga suurt au üles näidanud, isegi minu perekonda ja mu naist ühte arupärimisesse paigutanud. See on seletatav sellega, et ta on asunud teiste arupärimiste ette ja edendab sellega advokaadi osa.

Ta tõi ette ühe kirjutuse ajalehest, mis Viljandis ilmunud, see oli õieti arupärimise alus. Et ka minu seletustes kohalikke tunnistamehi oleks, siis lubatagu, et loen ka ühest teisest ajalehest ette artikli, et näidata, kuidas seda küsimust valgustatakse.

„Sakala“, Viljandi ajaleht, kirjutab sellest sündmusest järgmist:

„Omapärane arusaamine õigusest. Koolijuhataja sunnib õpilasi omavolitarvitamisele. Mis maksab Viljandi „supikool“ rahvale.

Asjaolu, et kirikumõisas täienduskooli poolt omavoliliselt koguduselt okupeeritud maa kogudusele tagasi anti, on kutsunud välja erakorralise lainetuse, mille ulatus küünib arvatuvalt Riigikoguni. Kogude ajalehed tungivad ägedasti kallale õpetaja Lattik'ule ja lasevad kogu seda kirikumõisa lugu paista sarnases valguses, nagu oleks õpetaja Lattik teinud koolile ülekohtu, — ära võtnud „kooli maa“. Kuid ka õpetaja Lattik'ü veendunud poliitilised vastused, kes asjaga kohapeal tutvunenud, tunnistavad, et koolijuhataja on tarvitanud omavoli, on sulgenud just jonniga püüdnud igivana tee ja täis istutanud vitsu maa, mida keegi koolile seaduslikus korras üle pole annud.

Nüüd hurjutatakse, et õpetaja Lattik'ü himu on käinud „kooli maalapikese“ järele, aga jäetakse ütlemata, et just koolijuhataja himu käis õpetaja tee ja maa järele. Ja mitte ainult ei käinud himu, vaid ta tarvitas kõige puhtakujulisemat omavoli, mille eest harilikult karistatakse. Kõige inetum selle juures on see, et koolijuhataja sunnib õpilasi omavoli tarvitama, seadustest üle astuma. See väljendus selgesti siis, kui ametlikult teatati suletud tee sunduslikult avamisest ning kooli poolt omavoliliselt okupeeritud maa tagasiandmisest kogudusele. Kooliõpilased istutasid parajasti mingisuguseid põõsaid omavoliliselt võetud maale. Juhataja, preili Oskar, kes oleks pidanud siis töö seisma panema, las kis aga seda edasi teha. Õpilased pidid kuulma, et maa ei ole kooli oma, aga nad pidid teadma, et preili Oskar vilistab selle peale ja laseb tööd võõral maapinnal edasi teha. Kas see on vast mõni moodne kasvatusviis?

Tahaks veel küsida, kas siis koolil, kus vaevalt kolmkümmend õpilast, tõesti oli vaja mingit uut mänguplatsi ja uut iluaeda? Samas koolimajas on aastakümneid õppinud palju rohkem lapsi, nad on võinud mängida murul, mis on koolimaja taga. Seda platsi oleks võinud ju korraldada ja ajakohastada, kui seda tarvis oleks olnud, ja maakonnal raha poleks olnud kuhugi mujale panna. Koolimaja kõrval on suur viljapuuaed, seda on veelgi suurendatud ja suurte rahasummadega „arendatud“, kuid ikkagi ei olnud rahutul koolipreilil sellest küllalt. Oli tarvis jonnida, tülitseda, teed

sulgeda ja käsi välja sirutada naabri maa järele.

Kalliks on läinud see kool rahvale, veel kallimaks tema läheb. Praegu õpib kooli 1. klassis 26 õpilast, 2. klassis — ainult kuus. Kool, mille õige asukoht oleks olnud maal, on toodud linna, talulastest tahetakse teha linnapreiliseid, tahetakse võõrutada neid maaelust. Kooli ülalpidamine läks maavalitsusele maksma läinud majandusaastal üle 12.000 krooni (1 miljon 200 tuhat senti). Ainult õpetajate palkadeks läks üle poole miljoni. Ja seda kõik ainult mõnekümne õpilase pärast, keda isegi kooli tuleb meelitada, et kool mitte kinni ei jääks. Kuus õpilast supikooli klassis! Eks ole ilus luksus, mida võib lubada enesele Eesti rahvas?!

Nüüd haarati võõras maa, tehti mänguplatsi, kaevati maad ja veeti kruusa, istutati põõsaid ja kulutati selle peale meie arvates umbes 30 tuhat senti. See raha on maha visatud. Oleks huvitav kuulda, kelle korraldusel on see kulutus sündinud ja kes selle raha on määranud, sest maavolikogu vististi kooli eelarves sarnaseid summasid pole kinnitanud.“ Lugupeetud rahvasaadikud! Mina ei põhjenda kunagi oma selektusi ajalehtede peale, aga tõin seda sellepärast ette, et see arupärimine on tehtud ainult ühe ajalehe sõnumi põhjal.

Mis puutub selle Viljandi kirikumõisa loosse, siis ei olnud tarvis seda suureks teha. Meil on Eestis palju maad ja palju koole, aga selle väikese vesise maatüki pärast on tehtud niipalju lärmi, küll ainult seepärast, et minu isikut välja tõsta ja eraldada. Mina olen tänulik niisuguste avalduste eest ja ei pane seda pahaks. Inimene, kes avalikus tegevuses on, ja eriti poliitilises tegevuses, see on iga käegavistava kivile kätte saadav ja ei jõua kõiki süüdistusi tagasi tõrjuda.

Mis puutub sellesse koolisse, siis asus seal igivana kihelkonnakool. Mina olen omal ajal selle kooli eest võidelnud, ja niikauga, kui seal endine koolijuhataja oli, olid kõige paremad vahekorrad. Seal oli siis ka puukool olemas. Lugupeetud Riigikogu liikmed, ma ütlen, kui teie tahate selget pilti saada sellest, mis seal tehakse, kui mõistmata seal talitatakse ja missugust puukooli sinna istutatakse, siis ma kutsuksin teid kõiki külla Viljandi, siis teie näete, kuidas seal puukooli tehakse ja raha maha visatakse. Ei tunta põrmugi asja. Maavalitsusel võivad olla kõige paremad soovid ja tahtmised, aga mis seal tehakse, sellel pole midagi ühist puukooliga. (M. L a a r m a n, põl: See on õige, kui puud üles kis-

takse, sellel ei ole küll midagi ühist puukooliga. Mina olen üks vana puukooli tundja, aga ma ei ole näinud, et puud üles kistakse ja päikese kätte kuivama panakse.) Ma võin öelda, kui Teie sinna tulete, siis näete imet, et puud, mis maa sisse istutatud, ka päikese käes kuivavad, nii mõistmatult on neid istutatud. Kuid see ei ole oluline, vaid oluline on see, et koolimaja eest läheb mööda lai tee, igivana karjatee, ja see tee oli koolil just pinnaks silmas, nagu nad ise tunnistasid, seepärast, et õpetaja kari käis sealt mööda. Õpilased pidid kartma minu karja, aga ometi see kool ostis kõik piima kirikumõisast, ei saanud teisiti elutseda ja see kool pidi kasvata maalaapsi. See kitsas maariba oli õieti maantee. Ka maantee peale istutati puid. Viljandi kogudusel ei olnud aimugi, et see maatükk oli antud koolile, oli käinud komisjonis koguduse esitaja informatsiooni korras. Minule teatati sellest kodust, ja rääkisid minule rentnikud, kellel oli tee kinni pandud. Algas kevade, ja teed ei tehtud lahti, oli vaja sõita põllule. Kutsuti kohale politsei, kuid politsei ei tahtnud enast vahele segada ja ei ilmunud kohale. Kaebama tulid kirikumaa rentnikud ja neid on olemas vast paarkümmend inimest. Need ei saanud kasutada teed ja pidid ümber linna minema piimaühinguni. Mu kari pidi samuti minema Viljandi linna. Kus oli varemalt kooli muruplats, sinna kaevati kruusauk, ja sealt ei saanud ka läbi.

Kui kõigest sellest on suurt numbrit tehtud minu vastu, siis ei ole see millegagi põhjendatud, kui aga keegi tahaks näha, kuidas asi on, siis võiks seda kohapeal näha. Riigikogus on isikuid, vähemalt tunnen ma ühte, kes selles koolis on õppinud ja kohta tunneb.

Inimestelt võeti tee ära ja kuhu pidid nad minema. Kirikumõisa inimesed ei saanud teest läbi, ka öövaht ei saanud läbi. Koguduselt oli võimalus võetud oma hoonete vahel otseteed läbikäimist pidada. Ja Põllutööministeerium ei võinud teada, kuidas kohapeal pilt on kujunenud, alles kui hakati kaarti vaatama ja selgitama, selgus võimatu olukord. Kirikumõisa vahel võetakse karjatee ära, tõmmatakse traataed ette, istutatakse võsad ette, kaev poolitatakse, ja olge lahked, liikuge seal. Mina olen riigi kodanik, kannan kohustusi, maksan maksusid, ja kui Teie, härra Gustavson, oleksite ise tulnud istutama, siis minu kutsar oleks Teile säärase sauna annud, et küll saab. (O. Gustavson, stp: Vaat, see on eht!) Aga et seal oli daam, keda hoiatati, et ärge pange teed kinni, siis kõr-

valdati ära omavoliliselt istutatud puud. Mehed tulid ütleva, et ärge pange teed kinni. Maa on koguduse käes ikka olnud, ükski ei ole seda seni ära võtnud. Ma võin öelda, et mina ei ole ministri võimu kunagi tarvitanud, ega selles asjas ministrina tegutsenud. Ühtki politseinikku ei ole ma hirmutanud. Õue peal kõnelesin politseinikuga, tema kõneles minuga viisakalt, ja mina küsisin temalt, kelle ülesandel ta on ilmunud. Pean aga veel kord ütleva, et ma ei ole kuskil Välisministrina oma võimu tarvitanud ega toiminud. Ma võin lugupeetud Riigikogu liikmetele öelda, et ma ei ole ühegi jaamaülemale peale ühtki kaebust saatnud, millest kõneles härra Gustavson. Härra Teedeminister on siin ja teab seda. Kui jaamaülemal on mingisugused konfliktid, siis ei ole mina neis süüdi. Mina ei ole sellest jaamast peale astunud, vaid sõidan ikka teisest jaamast. (O. Gustavson, stp: Härra Lattik, kust Teie siis teate, missugusest jaamaülemast ma rääkisin?) Teie oma lehes on see kirjutatud, ja kui Teie ise omast lehest loete ja kõnelete, siis teab igaüks, kellest on juttu. Lugupeetud Riigikogu liikmed! Nii võib iga asi suureks teha. Ükski Riigikogu liige ei ole minu üle kohtumõistja. Kui ma lasen seadusevastaselt puid üles kiskuda, siis karistab selle eest mind kohus. Aga just politsei tuli ja tegi selle tee lahti. Ma ütlen veel edasi, lugupeetud rahvasaadikud, nüüd, kus see küsimus nii on lahendatud, maavalitsusel ei ole tunda ka erilist huvi selle maatüki vastu. On minu kiriku juhatusele pakkunud, et teeb oma kulul allpool tee. Mispärast allpool? Seepärast, et koolijuhataja olevat ütelnud, tema ei saa sellega leppida, mispärast lehmad, kari nii lähedalt mööda läheb. Selles seisab asi, et kari käib sealt mööda. Seal on majapidamise kool ja kari on kogu aeg, 50 aastat mööda käinud. Kui ütleb maavalitsus, et teeb allpool tee, tähendab, tunneb olukorda, et ei saa teed kinni panna. (M. Martna, stp vahelhüüe.) Võivad ka tunneli ehitada, nagu härra Martna soovib.

Mis puutub puukooli, siis ei ole ma neid puid seal lugenud. Aga andmete järele, mis mulle kätte ulatati, olevat seal umbes 15 puud. See nimekiri on mul ka olemas. Seal olevat praegu 1 jalakas, 1 kask, 3 väikest puud, 2 Saksamaa kuuske, 1 vaher, 1 pihlakas, 8 väikest mitmesugust puud ja põõsast... (Kaitseminister O. Köster: Kas kaski ka on?) Üks kask. (Kaitseminister O. Köster: Siis saab vitsu küll.) Endine koolijuhataja Kodaras oli

aednik. Sai kirikumõisast maad ja temal oli päris kena puuaed. Nüüd on antud täiendusekoolile täie kooli koht, ja nad on mänguplatsi üles küündnud ja sellest suure kruusaangu teinud. Samuti kuused, mis tee äärde istutatud, on ära kuivanud. Vähe on sellel kõigel ühist majandusekooliga, kes tõesti elujõulisi inimesi juhatab, kasvatab ja õpetab, vaid seal on jonni pärast pandud teisele tee kinni, asi üles puhutud ja isegi Riigikokku toodud. Lugupeetud rahvasaadikud! See maatükk ja tee on linnapool küljes, vastu linna, ja koolimaja seinast kuni linna krundini on, kui ma ei eksi, 20 sammu. Sinna ei tee ükski inimene puukooli. Vaid terve kooli olemine on teisele poole surutud, linnapiirist eemale, ja sinna võib küll parki ja puukooli asutada, aga sinna heinamaa äärde ei ole kunagi puukooli tarvis.

Need on minu poolt üksikud seletused selle arupärimise puhul, mis minu isiku vastu on üles tõstetud ja millega tahetakse Välisministrit poriga visata. Kordan veel kord, et Välisministrina ei ole mina kuskil oma võimu kasutanud ega Välisministrina kuskil tegutsenud. Minul kui kodanikul on õigus nõuda siis, kui mulle terve elamine kinni pannakse, et seda ei tohi teha. Terve see asi seisib küsimuses, et koolijuhataja ei tahtnud, et kari sealt mööda läheb. Ja kari pidi minema läbi linna piiri. Võimude poole on mitu korda pööratud, mitu korda on minu inimesed käinud abi otsimas, aga politsei ei seganud eravahekordadesse. (J. Piiskar, stp: Aga mis pärast Teie võimude poole ei pööranud?) Kui keegi tuleb minu krundi peale omavoliliselt puid istutama, mis peab siis tegema?! Seda tegi üks daam. Kui aga härra Gustavson oleks teinud, siis ei oleks minu kutsar nii viisakas olnud.

O. Gustavson (stp): Ma olen härra Välisministriga ühes arvamises, et kui tema oleks tegutsenud pastor Lattik'una, siis ei oleks Riigikogul tarvis olnud selles osas küsimust käsitada. (Välisminister J. Lattik: Mis Teie teiste pesu pesete.) Kui aga härra Lattik siin mitte pastorina, vaid Välisministrina on tegutsenud, siis ei saa Riigikogu tõepoolest teisiti, kui tema peab oma hinnangu andma härra Välisministri esinemise kohta Viljandis. (Vahelüüe.)

Välisminister algas sellega, et ta tsiteeris, mis „Sakala“ käesoleva küsimuse kohta kirjutab. Kohapealt hüüti vahele, et see stiil väga lähedalt tuletab meelde „Asutava Kogu liiget alati“.

kinnitas, et siin „Asutava Kogu liikmega alati“ tegemist pole, vaid kellegi teisega. Ometi paistab päris kindel olevat, — eriti kui mõõta selle mõõdupuuga, mida Välisminister tarvitas minu vahekorra kohta „Kajaga“, — et vähemalt inspiratsioon tsiteeritud kirjatükiks tingimata on tulnud sealtpoolt. (Välisminister J. Lattik: Ei tule.)

Millest kirjutab „Sakala“? Ta kirjutab, et olevat suur raharaiskamine kõnesoleva kooli asutamine. Härra Välisminister kirjutab terve süü mitte kellegi muu kui täiendusekooli juhataja preili Oskari arvele. Ei tea, miks just see preili suurt armu on leidnud Välisministri silmis. (A. Tupits, põl: Kas teised ei leia?) Härra Lattik'ul peaks väga hästi olema teada, et koolijuhataja on seotud maavalitsusega ühelt poolt ja hoolekoguga teiselt poolt. Ta peaks teadma, et koolijuhataja ei saa ette võtta midagi, mis puutub kuldesse, ilma et selle eel käiks kooli hoolekogu vastav otsus. Ja kui härra minister võtaks vaevaks kooli hoolekogu protokolliraamatut vaadata, siis leiaks ta, et kooli hoolekogu on otsustanud kooli puukooli asutamise. Samuti on Viljandi maavalitsus kui selle kooli ülalpidaja loomulikult olnud puukooli asutamise poolt. Nii et härra Lattik'u katse „Sakalaga“ tervele koolile anda hoopigi ei taba märki. (Kohtu- ja siseminister A. Anderson: Härra Lattik ei ole „Sakalas“ kirjutanud.) See, lugupeetud Kohtu- ja siseminister, on mõeldud nõnda, et härra Välisminister siit kõnetoolilt katsus „Sakalaga“ anda hoopigi kõnesolevale koolile.

Antud korral ei saa Riigikogu otsustada, kas see kool hea või halb, kas teda tarvis või mitte, see on omaette peatükk. Kui meie tahaksimegi seda teha, siis ei tähenda see muud kui küsimuse asetamist sellele pinnale, kus seda vaja pole käsitada. Me käsitame küsimust vaid seevõrt, kui võrt Põllutööstusteeringu ja Välisminister on süüdi kõnesolevais sekeldusis.

Härra Välisminister leidis, et olevat tehtud Viljandi maakoguduse elu lihtsalt võimatuks eriotstarbekoha, nr. 13 loomisega, (Välisminister J. Lattik: Kas Teie olete käinud seal?) et ta ei saavat enam oma karja välja saata, et ta peremaja olevat ära võetud, et ühe sõnaga — kogu Viljandi kiriku maakogudusest kostab — häda! häda! häda! — iga ilmakaare poole. Härra Välisministri hädaldusi võiks vastses mõttes jagada, et siin on tõepoolest kellegi liiga tehtud. Mida aga jagada ei saa, on see, et terve eriotstarbekoha eral-

damise süü pannakse täiendusekooli arvele, tehakse tema vastutavaks krunt nr. 13. saamise eest. Härra Välisminister, Teie ometi teate, et krundi planeeris mitte täiendusekool, vaid Põllutööministeerium. Teie ise ütlesite, et selle koha eraldamine on kaks instantsi läbi käinud ja on kinnitatud eriotstarbekohana just neis piires, nagu kool seda kasutama asunud. Ma ei hakka siinkohal hindama, kas Põllutööministeeriumi ametnikud antud korral küllalt targasti ja otstarbekohaselt on talitanud, mulle jätkub tõsiasjast, et krunt nr. 13 on kinnitatud ta praegustes piirides Põllutööministeeriumi poolt, ja sellekohane otsus on astunud seadusejõusse. Kui üks rendileping on kinnitatud maakorralduse peakomisjoni poolt, siis ei saa Põllutööministeerium koduses korras sarnast lepingut muuta, vaid peab seda tegema kohtu korras. See on päris selge. Seepärast tähendasin ma arupärimise põhjendamisel, et Põllutööministeerium kahtlemata tegi vea, kui ta lasi enast mõjutada lugupeetud Välisministri Lattik'u pealekäimisest. (Välisminister J. Lattik: Enne objekti üleandmist võib ta teha, mis tahab.) Härra Lattik, kes rendilepingu teeb, see teeb selle eeldusel, et saab maatüki neis piires, nagu lepingus ette nähtud. Kui keegi teeb rendilepingu 30 tiinu suuruse koha kohta, aga tegelikult kätte saab ainult 3 tiinu, siis kaotab rendilepingu oma mõtte.

Kui Viljandi kogudus tundis oma huvid puudutatud olevat, siis oleks see pidanud oma pretensiooni rahuldama kohtuteel.

Härra Lattik leiab, majapidamise koolile olevat see suureks plussiks, kui kari igapäev koolimaja akende eest läbi läheb. Kui härra Lattik leiab, et sellega majapidamise kool kui sarnane seisaks oma õige ülesande kõrgusel, siis hindab ta majapidamise kooli mõtet liiga madalalt. Igapäine lehmade paraad kooli akende all ei tee kooli veel majapidamise kooliks.

Nagu hiljem selgunud, on ka Põllutööministeerium leidnud, et tee, mis läheb läbi koolimaja uste ja akende alt, ei või jääda sellele kohale, vaid tuleb viia kaugemale.

Nii näete siis, et Põllutööministeerium on samas ketserlikus arvamises, et tee ei tarvitse käia koolimaja akende alt läbi, ega et see veel ei muuda kooli majapidamise kooliks.

Mis puutub teesse endasse, siis teab härra Lattik väga hästi, et see oli säärases seisukorras, et vaevalt hobuseid ja karja kandis. Alles siis, kui kool oli sealkohal maad kraavitanud, muutus see

kõlblikuks ja võidi seal alata neid kultuuritöid, mis lugupeetud härra Lattik'u algatusel nõnda energiliselt maha rüüstati.

Rõhutan veel kord, Põllutööministeeriumil ei olnud mingit õigust tulla 1. mai eelpäeval, 30. aprillil, tähendab siis, kui kool juba järgmisel päeval oli õigustatud asuma maa valdamisele, ja nõuda, et lõhatakse kõik alatud kultuuritööd.

Mis kilplase töö see on, kui sääraselt sääski kurnates hävitatakse mõnekümne tuhande sendi väärtuses istutatud taimi ning põõsaid. Selle üle võib ju vaielda, kas koolil oli juriidiline õigus enne 1. maid puukooli asutama hakata. Kui aga kulud kord tehtud on, siis loomulikult peaks iga kodanik, eriti härra Välisminister hoiduma sellest, et sarnasel kuulmatal kombel ei mindaks puukooli rüüstama. Härra Välisminister ütleb, ta ei ole seal talitanud Välisministrina, vaid Viljandi pastorina. Mul on aga andmeid selle kohta, mis näitavad, et seal ei talitanud mitte Viljandi pastor, vaid Välisminister. Rääkimata sellest, et kutsar mitu korda kinnitas, et ta talitavat Välisminister Lattik'u ülesandel, kuulsid mitmed juuresolijad, kuidas härra Lattik kõneles politseinikuga kui Välisminister. Härra Lattik'u tagasitõrjumist, nagu ei oleks ta antud korral talitanud Välisministrina, saab uskuda seda vähem, et härra Lattik'ut ses suhtes väga hästi tuntakse. Piiblis on öeldud, et iga puud tuntakse ta viljast. Aga lugupeetud härra Lattik'u vili on säärane, et ta armastab teotseda alati rohkem ministrina kui Jaan Lattik'una. Mul on meeles, kuidas härra Lattik vastas rkl. Martna küsimisele ühe vahelhüüde puhul: Kes hüüab vahele? — marda ja maheda häälega: Välisminister! Ja haridusministrina rikkusite omalajal Abja gümnaasiumi õpilaste vihud sellega, et oma ministri nime kahelt küljelt neist läbi kirjutasite. Inimest tuleb tunda ta tegudest, ja puud ta viljast! On raske uskuda, et härra Lattik enda suhtes oleks antud korral suutnud teha erandi. Mul kahjuks ei läinud korda saada ära kirja selle konstaabli ettekandest, kes kohapeal käis rüüstamist seisma panemas. Loodan, et ma edaspidi selle ära kirja saan ja võin selle siit kõnetoolilt ette kanda. Selle ettekande järgi on selge, et politseinikul on olnud tegemist mitte Viljandi pastoriga, vaid Välisminister Lattik'uga. Ning sellepärast, nii kahju kui mul sellest ka ei ole, ei saa ma võtta puhta rahana härra Lattik'u tugevat rinnahäält, et tema antud korral ei olevat teotsenud Välisministrina, vaid Viljandi pastori Jaan Lattik'una.

Ma tõin ühe näite, kuidas härra Välisminister on osanud ennast ametnikkude vallandamisel maksta panna mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes. Härra Välisminister ütleb, et ta sellest asjast absoluutselt midagi ei teadvat, aga selle juures, kas kogemata või meelega...

Juhataja: Kõneleja, Teie kõneae on läbi. Teile annab sõna edasi rkl. H. Martinson.

O. Gustavson (stp): ...räägib ta ennast ise sisse. Mina ei nimetanud ühtki nime, mina ei rääkinud, kellega see vahejuhtumine oli, aga Välisministril oli selge, kellest antud korral jutt. Härra Välisminister, kas ei anna see meile jällegi põhjust kahelda teistegi väidete juures, mida Teie teiste asjaolude kohta siit kõnetoolilt kuuldavale tõite. On loomulik, et kui üks minister siit kõnetoolilt midagi tõendab, siis peab ta jääma tõsiasjade juurde. Aga kurvad ja kibedad tegelikud kogemused sunnivad meid kahtlema, ja keelduma võtmast puhta rahana kõike seda, mida mõni minister oma kaitseks siit kõnetoolilt ette kannab.

Lõpuks lubatagu mulle teha paar märkust ka puukooli enda kohta. Ka härra Välisministri poolt mõista andmine, nagu ei oleks tütarlaste täiendusekooli puukool kuigi palju väärt, näitab, kuidas võidakse ühele asjale värvi panna. Härra Välisminister kandis ette väljavõtte protokollist, kus tähendatud, et olevat välja kistud vaid mõned puud ja pöösakesed. Tuleb välja, nagu poleks mingit puukooli seal olnudki. Mul on õnneks käepärast nende istikute nimekiri, mis olid tellitud Viljandist. (K. Baars'i, tõer vahelhüüe.) Härra Baars, Teie tahate kahtlustada kooli, et ta taimed välja tellis, aga neid maha ei istutanud. Ma arvan, et härra Baars selle kahtlustuse eest ka vastutab, sest see on kooli süüdistamine pettuses. (A. Schultbachi, tõer vahelhüüe.) Mina ei hakka seda nimestikku ette kandma. Nimestik on üle kahe lehekülje. Nimestikus on tähendatud 12 karumarjapöösast, 13 vabarna-pöösast j. n. e. Pöösaste nimestik ulatub üle saja. Edasi on nimestikus tähendatud 60, 63, 50 j. n. e. mitmesuguseid istikuid. Ühesõnaga pöösaste, istikute ja istutatud puude arv ei ole nii armetu, nagu seda härra Välisminister tõendas. Mul on pealegi käepärast kaks ülesvõtet Viljandi täiendusekooli rüüstatud puukoolist. Esimesel näete puid, mis on maast kistud ja koolimaja juurde hunnikusse pandud. Tei-

sel pildil näete pöösaid, mis on üle kantud ja õpilaste poolt juurtega tagasi mulda istutatud, et need nii ruttu ei närtsiks.

Siin ei saa rääkida mõnest üksikust puuoksast, mis istutatud härra Viljandi pastori kiuste, vaid siin on tegemist puukooliga, mis kahjuks aga rüüstatud.

Kõiki öeldut arvesse võttes, ei suuda lugupeetud härra Välisminister veenduda meid selles, et ta on talitanud korrekselt, vaid me peame kahjuks jääma veendele, et siin on üle mindud piirist, mis lubatav Välisministrile.

Põllutööminister A. Kerem: Tahan täiendavalt veel kord lugupeetud Riigikogu liikmete tähelepanu juhtida sellele väikesele küsimusele. Terve maa-ala on 0,20 ha suur. Sellest maa-alast on suurem osa mänguplatsi piirkonnas, nii et otsekohe kasutatavaks maaks jääb väike osa. Siin on tegemist mõne 100 ruutsülla suuruse maatükikesega, mille pärast käibki see vaie-lus. Muidugi Põllutööministeeriumil ei olnud teada algusest peale need asjaolud, mis tingitud naabrite vahekorra-st, ja õieti see asi ka meid ei huvitanud. Kui aga täiendavalt selgus, et tee ei ole otstarbe-kohaselt rajatud ja see teises kohas rajada tuleb, mida Põllutööministeeriumil ka õigus on teha, et piir kaevu juures ei ole õnnelikult välja kujunenud, ja et peale selle olid esialgu andmed, nagu ei oleks kohalikus planeerimise komisjonis kõik vorminõuded täidetud, — neil asjaoludel võeti küsimus uuesti kaalumisele.

Nüüd mis puutub üleandmisesse, siis on seda küsimust eriti ministri abi kui jurist kaalunud ja selgusele jõudnud, et võimalik on veel seda küsimust lahendada, ilma et erilisse vastollu sattuda. Parem see väike osa üle andmata jätta, need planeerimiskorraldused, mis tarvilikud, läbi viia, küsimus uuesti otsustada ja pärast seda krunt kätte anda. Uue planeerimise kohta on korraldus olemas, ja see viiakse kiires korras läbi, ning loodan, et peale selle ka naabritel ei ole enam põhjust tülitsemiseks.

J. Lattik (krst): Pean tähendama, et vaevalt on olnud härra Gustavson'il nii rasket asja kaitsta kui täna. Oleme võinud tähele panna ja kuulata Esko asja, kus härra Gustavson süüdistab Põllutööministrit selles, et mehele on antud maad, aga lepingut ei anta kätte ja teisel jällegi ümberpöörduvalt, et leping anti kohe, aga maad ei anta enne maikuud. Nagu näha, kaks süüdistuseasja, ühele antakse maa,

aga rendilepingut mitte, teisele anti leping, kuid maad mitte. Põllutööminister on ikkagi süüdi.

Siis teine asi. Nähtavasti on rkl. Gustavson'il süüdistusematerjal lõppenud ja siis tuuakse ette Viljandi puukooli asja juures veel jaamaülem, kes minu korraldusel olevat lahkunud. On näha, et materjal otsas. See on nagu poisid, kes üksteist süüdistavad, et sa ei teinud seekord, aga tegid 3—4 aasta eest. Nii on ka see jaamaülem tõmmatud puukooli asjasse. Mis on ühel jaamaülemal asja selle arupärimisega? See jaamaülem on kirjutanud mulle mitmel korral, ja palunud, et tema peale on kaevatud, kas ma ei saaks teda kaitsta. Ma ei ole kunagi sellest jaamast peale istunud, vaid alati väikesest jaamast. Ma tunnen seda inimest. On kirjutanud, nagu oleksin mina süüdi, et temaga ei olda rahu.

Siis tuuakse veel ette, et ma joone all ja joone peal olen kirjutanud ja olevat „Sakalas“ kirjutanud. Mul on veel palju rohkem süüdi — 17 aasta eest suitsetasin tugevasti, jaanipäeval pidasin kodus jutlust. Mul on, härra Gustavson, palju süüdi. Mul on kaks poega, üliõpilased mõlemad, ja arupärimine minu vastu oleks loomulik. Missugune skandaal, et Välisministril kaks poega! Ma ütlen, mul on nii palju süüdi. Siis on mul veel kutsar, keda hüütakse härraks. Härra Gustavson nimetas „härra kutsar“. Minu kutsar on nüüd uhke mees, ja kui ma nüüd koju lähen, siis nõuab tingimata palka juurde, ja mina pean kõik need kulud kandma. Härra Gustavson tõi siin pilte ette ja näitas neid. Mul on need pildid ka olemas. Ühel pildil on kolm puud ja seal paistab ka minu moonamaja, aga selle teise pildiga on asi halvem. See on teisest aiast, vana kooli aiast, ja siin paistab koolimaja sein. Kas need puud sinna viidi, seda ma ei tea, aga nähtavasti kanti nad ühest aiast teise, sest need ei ole kohapeal üles võetud, nii et ei maksa kõik süüdi üles lugeda ja arvata, et nüüd olen teil käes ja pihus, nüüd võib kõik süüdi üles lugeda. Ja kui teil vaja on veel süüdi, siis võin seda teile ise anda ja palju kergemini, kui teie ise küsima tulete. (J. Voimann, stp: Ah, ikka olete teinud küll.)

O. Gustavson (stp): Arupärimises endas on öeldud, milles meie Põllutööministeeriumile käesolevas küsimuses etteheiteid teeme. Meie leiame, kui Põllutööministeerium on kellegagi sõlminud rendilepingu, tuleks seda pidada. Antud korral tegime Põllutööministeeriumile ettehei-

teid selles, et ta Viljandi maavalitsusega sõlmitud rendilepingut oma äranägemise järele muutnud. Me leiame, et sel kombel üks lepinguosaline talitada ei või. Ta peab pidama meeles, et lepingu sõlmimisel on kaks poolt, ja et üks pool ei saa oma äranägemise järele lepingut muuta. Kui tahetakse härra Lattik'u poolt kiidetud meetodit edasi arendada, siis peaks ju eeldama, et Viljandi maavalitsus kui teine lepingu pool võiks lepingu ettenähtud kohustest loobuda. Lugupeetud Välisminister kinnitab, et teisel lepinguosalisel on õigus ainult oma äranägemise järgi lepingut muuta. Jumal hoidku, kui Põllutööministeerium sellele teele läheb! Siis iga rentnik peaks riskima sellega, et Põllutööministeerium võtab ühelt 3 ha, teiselt 30 ha ja kolmandalt veel rohkem maad ära. Meie etteheited sihtisidki sinna, miks Põllutööministeerium asus seadusejõusse astunud rendilepingut ühekülgselt tühistama, pealegi nõnda õnnetul ajal, mil teisel päeval uus maakasutaja pidi asuma krunt nr. 13. valdamisele rendilepingus ettenähtud piirides. See oligi õnnetu samm, mida keegi ei saa heaks kiita. (Välisminister J. Lattik: Õigel!) Kui härra Välisminister veel mäletab, siis tundsin ma talle kaasa, et teda selle sammuga kiusatusse viidi. (J. Teemant, põl: Kas vähe kiskus välja veel, ja selles tundsitate kaasa.) Sest sel korral ei teadnud neid eellugusid, mis selle sammu tingisid. Vahepeal on selgunud, missuguseid teid ja võtteid on tarvitatud, et seda otsust Põllutööministri abilt välja pressida. Nüüd ei saa ma oma kaastundmust Teile kahjuks mitte enam lubada. (Välisminister J. Lattik: Teie arvate, et siin on Riigikogu ja siin võib söimata niipalju kui tahate.) Ma tõin näite, kui kaugele härra Välisminister riskis minna, et maksu mis maksab, seda maalapikest Viljandi kogudusele tagasi saada.

Mis puutub härra Välisministri poegadesse, ta kirjutistesse joone all ja joone peal, ta härdatesse jutustustesse jõulu- ja lihavõttepühiks, ta lootustesse, mis on suunatud Läti piiri poole, siis loomulikult jätame kõik need kõrvalised asjad täiesti puutumata, kui härra ministri kodused erasjad. Need on küsimusse kistud vaid jälgedega segamiseks.

Välisminister ei salga isegi, et teisel teel oleks võimalust olnud vahejuhtumist viisakalt ja valuta likvideerida. Ebaõige on, kui katsutakse näidata, et terve see lugu on üles keeratud mitte millegiks muuks kui selleks, et Välisministrit kiusata.

See on katse süüd kannatavalt poolelt kanda süüdiolemale poolele. Selle katse vastu vaidlen ma kindlasti.

Härra minister püüdis väita, et näidatud ülesvõtteid ei võivat uskuda. Teine ülesvõte kujutavat sootuks teist kohta. Ma tähendasin juba enne, et see ülesvõte on tehtud kohas, kuhu rüüstatud taimed viidi, et need niipea ei närtsiks. Mõtleb härra Välisminister väita, et see teiste käte hävitusetöö, siis ei tahaks ma uskuda seda, et ta halb eeskuju hakkaks nõnda ruttu külge koolile.

J. Lattik (krst): Väga lugupeetud rahvasaadikud! Ma ei ole sellel arvamisel, et siin kõrges kogus siiski kõiki asju teiste isikute kohta öelda võib. Härra Põllutööministri abi kohta öeldi, et temalt on välja pressitud ja ta laseb välja pressida. See on kõrgema riigiametniku haavamine, sest temalt ei ole mitte midagi välja pressitud ega pole ta ka välja pressida lasknud. Kui meie oma ametnikke nii lubame haavata, siis see on ülekohus nende vastu.

Mis puutub sellesse, kuidas kirikumõisa põllud on koguduse kätte jäänud, siis ei ole neid keegi ahnitsenud, vaid Viljandi kirikumõisast oli suur hulk põllumaid antud linnameeste kätte kasutada, ja need väikesed rentnikud on korduvalt pööranud kõigi Vabariigi Valitsuste ja Põllutööministeeriumi poole palvega, et see maa jäetakse esialgu kiriku kasutada, sest neil on arvamine, et kui maatükk läheb asunikude kätte, siis jääb neil põldu väheks. Juba 1912. a. saadik on Viljandi kirikumõisast antud ikka linnainimestele maad ja suur hulk maad on nende käes. Seda on lubanud kõik valitsused, niihästi härra Teemandi kui härra Rei valitsus. Nende maad seisid teede taga, kust oli vaja põllule pääseda, nii et ilma nimetatud teeta ei saadud karjamaale pääseda. Kogudus ei ole ahnitsenud neid maid, vaid on andnud neid järjekindlalt edasi inimestele, kes maad harivad.

O. Gustavson (stp): Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel esitan järgmise ülemineku-vormeli:

„Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse O. Gustavson'i, H. Martinson'i ja A. Mekkart'i arupärimisele Põllutööministeeriumis asetleidnud korratuste kohta asundusekohtade väljaandmisel, konstateerib Riigikogu, 1) et tänu Põllutööministeeriumi saamatusele ja üksteise

vastu käivatele korraldustele on aset leidnud korratuse asundusekohtade väljaandmisel ja 2) et Välisminister Jaan Lattik on Välisministrile sündmatul kombel ennast seganud Viljandi maavalitsuse tütarlaste täiendusekooli puukooli rüüstimisse, ning läheb päevakorras edasi.“

J. Soots (põl): Lugupeetud rahvasaadikud! Riigikogu liikmel võib juhtuda mõnikord väga ebameeldiv ülesanne, nagu mul täna. Ebameeldiv sellepärast, et võib sattuda kahe tule vahele. Kui härra Lattik mind oma koguduse nimekirjast maha ei ole kustutanud, olen mina tema koguduse liige. Teiselt poolt aga sama koguduse liikmed, põllumehed, kes mind valinud ja siia saatnud, on mulle südamele pannud, et kui seda küsimust siin küllalt ei valgustata, et siis mina oma sõna ütlemata ei tohi jätta. Sellepärast lubage selle küsimuse kohta teha mõned korrektiivid.

Kõigepealt luges härra Lattik „Sakalast“ ette, katsudes tõendada oma ütelist, et see kool ei ole omal kohal. Mõelge ometi, maalapsed toodavat linna, pandavat linna kooli! Minule näib, et kui selle põhimõtte järgi käia, siis oleks pidanud kõik hariduseministrid, nende seas ka härra Lattik, omal ajal selle eest hoolitsema, et maarahval ka tõesti omad koolid maal oleksid.

Kuid Viljandimaal ei ole maarahval oma keskkooli, ja tahes või tahtmata tuleb lapsi linna kooli panna. Kutse- ja täiendusekoole on Viljandimaal samuti vähe. Üks nendest on maal, võibolla et on ka veel mõni teine. Kuid see kool, millest jutt, asub Viljandi kirikumõisas.

Kas see kirikumõisa on maal või linnas ja kas see kool seal üldse on kohane? — Minu teada on seal vanasti tegutsenud Viljandi kihelkonnakool. Ja minule näib, et kui kihelkonnakool oli seal kohane, siis on ka kohane täiendusekool. (M. Martina, stp: Väga õige.)

Teiseks mäletan, kui Viljandi linna administratiivpiiride määramine oli, siis oli Viljandi kirikumõis maakonna administratiivpiirides. Administratiivpiiride laiendamisega aga viidi osa maad linna piiridesse, ja ma ei mäleta, kas see kool sattus linna administratiivpiiridesse või jäi maa piiridesse. (Keskelet: Maa piirides!) Kui see kool on maa piirides, mis meie siis siin linnast räägime. Meie teame, et nende linnade administratiivpiirides, mis uuesti on määratud, on veel küllalt vaba maad

väljaspool ehitamise raioone. Viljandis on see ka nõnda, nii et isegi linna administratiivpiirides võib tegelikult väljaspool linna olla.

Kui nüüd kool on maa administratiivpiiridesse jäänud, siis pole ta mitte linnas, vaid maal.

Edasi, mis puutub arutatavasse vahejuhtumisesse, siis mina pean ütlema, et ma kohapeal ei ole käinud. (Välisminister J. Lattik: Vaat' kus koguduse liige, ei tule mind vaatama!) Ega Teie mind ei ole ka vaatamas käinud. (Välisminister J. Lattik: Käisin.) Aga peale puudekitkumist ei ole käinud. (Välisminister J. Lattik: Varsti lähen jälle.) Aga mina olen näinud mõningaid dokumente selle küsimuse kohta, ja olen kuulnud ka ustavate inimeste käest arvamisi selle kohta. Arvan, et mul ei ole põhjust neid mitte uskuda. Ma nägin lepingut, mis oli Põllutöömisteeriumil sõlmitud maakonnaavalitsusega 23. või 30. märtsil, ma kuupäeva hästi ei mäleta, aga igatahes märtsikuul. (O. Gustavson, stp: 1. märtsil.) Võibolla. Selle lepingu juures on ka maa üleandmise dokumendid. Sellele on alla kirjutatud ringkonnaavalitsete ja maakonnaavalitsuse esindaja. Niisugune akt on olemas. Võibolla, et ringkonnaavalitsete on omavoliliselt teotseenud. Võibolla, et tal ei olnud õigust sel päeval sellele aktile alla kirjutada! Aga ega maavalitsus ei vastuta riigiametnikkude omavoli eest. Selles aktis on öeldud, et leping hakkab maksma 1. maist. Tähendab, et kuigi maa on üle antud varem, aga künda ja äestada võib alates 1. maist. (Keskel: Aga 1. maini oli maatükk endiste omanikkude käes.) Mitte kellelegi maa ei olnud uuesti välja antud, aga ega talvel seda maad ka keegi tarvita.

Edasi. 30. aprillil oli Põllutöömisteeriumi esindaja, tähendab teine esindaja teinud uue korralduse, et tükk eraldada sellest maast ja anda kirikumõisale. (A. Tupits, põl: Tagasi!) Aga sellel on juures maavalitsuse protest, kes protesteeris, et ühe poole tahtmisel lepingut rikutakse. (J. Teemant, põl: Kui tagasi antakse, siis peab ikka üle antud olema midagi.) Seal oli protest juures, et nendel on leping sõlmitud, ja et nad selle eraldamisega ei lepi, vaid lähevad edasi. Sellega oli öeldud, et asi tuleb lahendamisele kohtu korras, ning maa jääb seniks selle kätte, kelle käes ta kasutada oli, tähendab kooli kätte.

Läheme veel edasi, oletame, et maa ei olnud kooli käes, oletame ajutiselt. Ja kui siis 7. või 8. mail kooliõpilased istutasid

puid, ja kui siis kirikumõisa kutsar tuli ja hakkas neid üles kiskuma, kas ei ole see siis Teie mõiste järele ka omavoli? (K. Baars, töer: Ei ole.) Mina arvan, et ka sellel juhtumisel, kui kirikumõis oleks lüüenud seda maad omaks, ja kui selle maa üle vaieldakse, kas koolil oli õigus sinna puid istutada, ka siis pole tal õigust seda maad võtta ise tagasi ja puid üles kiskuda. Ta oleks pidanud kutsuma politsei, ja las see lahendab. (Kohtu- ja siseminister A. Anderkopp: Politsei ei tohi vahele segada.)

Aga edasi. Mul ei ole põhjust selle küsimuse juures juriidiliste peensuste üle vaielda. Mina arvan, et kui see asi hakkab kohtu korras käima, siis üks kohus võib mõista ühele, teine kohus teisele ja kolmas kolmandale õiguse. Meil on see võimalik. Aga mina tahtsin tähelepanu sellele juhtida, et kohapealsed põllumehed minu teades siin küll härra Lattik'ut hukka mõistavad. (Välisminister J. Lattik: Ei mõista.) Ja mulle üteldi, et kui seda asja Riigikogus ei valgustata nõndaviisi, et siis minule kohuseks tehakse ütelda, et meie seda härra Lattik'u tegu kõlbliselt õigeks ei saa mõista.

Juhataja: (Avaldab O. Gustavson'i motiveeritud ülemineku-vormeli—lhk.1365.) Rkl. Tõllassepalt on tulnud lihtülemineku-vormel.

J. Soots (põl, korra kohta): Ma teen ettepaneku, vaheaega määrata.

Ettepanek võetakse vastu.

Vaheaeg kl. 11.55 min. — kl. 12.47 min.

Riigivanem O. Strandman: Vabariigi Valitsus, arvesse võttes, et üleandmise akt küsimuse all oleva terve maa-ala kohta tehtud alles 1. mail, nagu Põllutöömisteerium kinnitab, — akte meie näha ei saa sellepärast, et aktid on saadetud Riigikohtusse, — ja et üleandmise juures on avaldatud protest 0,20 ha mitteüleandmise kohta, ja sellepärast Riigikohtusse kaevatud; ning teiseks, et ei ole mingisugust tõendust esitatud selle kohta, et härra Lattik oleks üles astunud kui Välisminister oma ülesannete teostamisel, vaid kutsar on nimetanud teda Välisministriks, — teatan Riigikogule, et Vabariigi Valitsus loeb sotsialistide poolt ettekantud ülemineku-vormeli umbusalduse avaldamiseks.

A. Tupits (põl, häälet. motiiv.): Austatud Riigikogu liikmed! Siin on seda

juhtumist, mis Viljandis aset leidis, valgustatud ühelt ja teiselt poolt. Selle olukorra juriidilise aluse ümber võib vaielda. Võib öelda, kas oli koolil õigus sinna puid istutada või ei olnud. Kuid raske oleks vaielda selle üle, kas oli õigus neid, kord istutatud puid välja kitkuda. On teada, et meil on maksev seaduse paragrahv, mis ütleb, et kui keegi kas või omavoliliselt on istutanud võõra maa peale mingisuguse kasvu, siis seda ka maaomanik ise välja kiskuda ei tohi. Nende juriidiliste peensuste üle aga vaevalt maksab vaidlema hakata. Küsimus on selles, kuidas tegu hinnata? Meie rühma liige kindral Soots on juba öelnud, kuidas Viljandimaal Välisminister Lattik'u teo peale vaadatakse. Rahvas mõistab selle teo hukka, ja sama arvamist, mis härra Soots siin väljendas, jagab ka meie rühm.

Silmas pidades aga seda asjaolu, et Vabariigi Valitsus siin selle küsimusega on ühendusse seadnud oma usalduseküsümise, on meie rühma enamus arvamisele jõudnud, et selle üksiku asja pärast, millega terve valitsus seotud ei ole, meie valitsusele takistusi ei taha teha tema edasipüsimiseks, ja seepärast meie rühm oma enamuses hääletab käesoleval korral lihtülemineku-vormeli poolt.

J. Teemant (põl, häälet. korra kohta): Palun hääletada põhjendatud ülemineku-vormeli kahes osas, üheltpoolt, mis puutub Põllutööministri tegevusse, ja teiselt poolt, mis puutub Välisministri tegevusse.

Juhataja: Hääletamise korra kohta on ettepanek,
motiveeritud ülemineku-vormel kahes osas hääletada.

J. Teemant (põl, häälet. motiiv.): Muidugi võivad vaated mitmesugused olla juriidilistes küsimustes. Aga mul on üks asi selge: Puud olid juba maha istutatud; sellest silmapilgust aga, kus puud maha istutatud olid, ei olnud need selle valdamisel, kes pärast tegutses. Minu arusaamise järgi on praegusel juhusel härra Välisminister sündmatult tegutsenud. Aga mulle näib, et see sündmus on ainult üks väikene lüli tema tervest tegevusest. Arvan, kui keegi minister on, siis on tal ometi tegutsemise juures teatud ettevaatus tarvilik, ja ma ütlen, ka kohustus. Pean ütleva, siin on täis kooskõla härra Lattik'u iseloomuga olemas, iseloomuga, mis täiesti välja kujunenud on. See väike juhused, ütlen ma, iseloomustab seda üldist joont, mis härra Lattik'u tegevuses, kui Välisministri tegevuses, silma

puutub. Ma üldiselt tuletan mõnda asja meelde. Ma tuletan meelde mõnda asja, millest ma isiklikult tean, kus viga sündis, kus ei ole keegi muu süüdi nende vigade juures, kui Välisminister. Ma tuletaksin meelde mõnda läbirääkimist tolliasjandusest. Ma pean ütleva, et need asjad on mulle arusaadavad. Ma tuletaksin veel meelde teatud Pärna juhtumist, kus keegi muu ei ole selles süüdi, kui härra Välisminister. Ma tuletaksin meelde ühte välismaa sõitu, kus mõnda sündis, mis sündima ei oleks pidanud, mis aga arusaamatusi sünnitas. Kui aga keegi Välisminister on, siis võib ometi tema käest rohkem nõuda, kui meie iga keskmise kodaniku käest nõuame; see aga oleks igatahes teistviisi tegutsenud, kui tegutses härra Välisminister. Meil on kohtuasutused olemas, ja ma arvan, kui keegi ise võimukandja on, siis peab tal ometi selge olema, et ta ise ei saa neid asju lahendada, kus ta ise huvitatud on, selleks on tarvilised kohtuasutused olemas. Sellepärast ma arvan, et kui iga kodanik nii teeks, nagu tegi härra Välisminister, võtame meie kõik siis labidad kätte ja lahendame oma asju labidatega, kui meil mõni mõttelahkumine on. Sel põhjusel hääletan mina sotsiaaldemokraatide ettepaneku II jao poolt. (J. Loosalu, as: Härra Tupits andis eeskujule! — A. Tupits, põl: Mina võtsin Zimmermann'ist eeskujule!)

Motiveeritud ülemineku-vormeli (Ihk. 1365) esimene osa lükatakse tagasi.

Motiveeritud ülemineku-vormeli teine osa lükatakse tagasi 37 häälega 29 hääle pooltolemisel. (J. Piiskar, stp: Härra Välisminister päästab pastor Lattik'ut! — Naer.)

Lihtülemineku-vormel võetakse vastu.

4. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul arupärimisele tööliste madalate palkade ja viletsate korterite ning töölistega hoolimatu ümberkäimise ja lohaka majapidamise kohta riigimõisais.

O. Gustavson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Põllutööminister oma vastuses konstateeris lõpuks, et meie oma arupärimises olevat tõstnud küsimusi, mis ei ole õiged ega põhjendatud, või jällegi puudutanud niisuguseid asju, mis korraldamisel või mille korraldamist jätkatakse. Teiste sõnadega, härra minister leiab, et meie kogu küsimuse olevat võtnud väga ühekülgseks. Samasuguse etteheite

peame tegema lugupeetud härra ministrile endale. Härra minister, olles lugupidamise vääriliselt otsekohene, tähendas oma ettekande algul, et ta kannab ette Riigikogule riigimõisade valitsuse poolt koostatud aruande meie poolt tõstetud küsimuste kohta.

Meie arupärimine oli esitatud riigimõisade valitsuse kui sarnase vastu. Päriloomulik, et riigimõisade valitsus omalt poolt katsub teha kõik, et näidata meie arupärimise mittepaikapidavust. Seda ei saa temale kui vastaspoolele põrmugi pahaks panna. Meie ei tohi aga seda asjaolu pilgukski unustada härra ministri vastuse hindamisel. Kui meile tehti etteheiteid, et meie olevat liiga teravalt rõhutanud varjukülgi, siis peab tähendama, et riigimõisade valitsus oma aruandes on pannud liiga tugevalt valgust.

Meie arupärimine langes nelja ossa. Vastavalt sellele käsitas härra minister meie poolt tõstetud küsimusi. Kõigepealt riigimõisade tööliste palgaküsimus. Meie rõhutasime, et palgad riigimõisades on liiga madalad. Me avaldasime võõrastust selle üle, et tol ajal, kus juhtivale personaalile on katsutud palkasid kõrgendada, tööliste palgade suhtes seda kahjuks ei tehta. Minister aga väidab vastupidiselt: riigimõisade valitsus olevat katsunud mõisatöölise palku kõrgendada, ja katsete tagajärg olevat see, et tööliste palgad palju soovida ei jätvat. Härra minister katsus kalkuleerida, palju riigimõisa töölistel üldse palka saavad. Selle lõputulemus oli summa, mis kahekordselt ületab meie poolt toodud aastapalka. Meie arvestuse järgi on mõisatöölise palk veidi üle 40 tuhande sendi aastas. Minister aga leiab, et mõisatöölise aastapalk ületab 80 tuhat senti. Millest tekib see vahe? Härra minister tegi kõigepealt saatusliku vea, kui ta arvas perekonnaliikmete poolt teenitud palga aastasulase palgale juurde. Minister ütleb, et perekonna peale tuleb mõisatöölisel Toris 244 krooni, Audrus — 368 tol ajal, kui lepingus rahas saadav palk on ette nähtud 100 krooni... (Põllutööminister A. K e r e m: Aga ületunnid!)... Äärmisel juhul võib rahapalk tõusta 120 kroonile. Seda esitõtete-gijaile, puuseppadele, sadulseppadele, üldse oskusetöölisele. Muidu on normaalne palk 100 krooni ilma erandita üle terve maa. Kui naine, tütreid ja pojad käivad mõisas tööl, siis ei saa nende poolt teenitud palku arvestada sulase palga juurde ja näidata, et sulane nii- ja niipalju aastas teenib. Võib mitmel viisil hinnata tööliste palka, aga vähemalt niipalju otsekohesust peaks ikkagi olema, et meie ühe inimese tööna ei

arvesta seda tööd, mis kolme või nelja inimese poolt tehakse. See on üks kunstlik võte, mis ministrile võimaluse on andnud näidata, nagu oleks mõisatöölise palk üle 80 tuhande sendi aastas. Rõhutan veel kord, õige ei ole säärane võte mitte.

Teine põhjus, mis härra ministri kalkuleerimise kunstlikult suurendada aitas, on natuuras saadud palga kõrgemalt hindamine, kui tegelik turuhind. Igaüks, kes praegusi turuhindu jälginud, teab, et rukki praegune turuhind on 10 senti kilo, odrad ja segavili veidi vähem veel. Kui nüüd riigimõisade valitsus võtab rahuliku südamega 18,5 senti rukki kg hinnaks, siis on päris selge, et ta 100% võrra on suurendanud viljahinda, et palka kunstlikult näidata kõrgemana. Härra minister ütleb, et mõisatööliline ei lähe vilja müüma, vaid söövat selle ise ära, ning seepärast ei saavat arvestada juhusliku turuhinnaga, vaid tulevat võtta normaalne turuhind.

Agas mõisatööliline saab vähem kui 1.000 senti kuus, kuidas ta peab ennast ja oma perekonda siis katma, kuidas ta peab omale jalanõud, valguse ja muud muretsema? Rahapalgast selleks ei jätku. Ta peab moonas, mis ta saab, realiseerima ja selle kaudu hankima lisaraha palgale. Läheb ta aga moonas müüma, ei saa ta seda müüa keskmise turuhinna alusel, vaid ta müüb seda hinna eest, mis praegu turul makstakse. Ja sellepärast lubatagu veel kord öelda: on täitsa lubamata katsuda riigimõisade tööliste palka näidata kõrgemana sel teel, et 100% võrra hinnatakse moon kõrgemalt, kui on tegelik turuhind. Kahjuks ei saa ma teisi moonas antavaid palgaosasid vaatamise alla võtta sel lihtsal põhjusel, et härra minister aja puuduse pärast üksikasjalikke andmeid muu moonas kohta ette ei toonud. Aga arvatavasti on ka muu moonas suhtes sama teed käidud — tähendab, on arvutatud seegi moon kõrgemalt, kui on tegelik hind.

Edasi. Härra minister toob ette suure plussina selle, et makstakse kõigile mõisatöölisele ühtlast palka, vahet tegemata. Ma ei tea ettevõtteid, kus töölistel vanuse järgi liigitatakse. Enamasti käiakse põhimõtte järgi, et kui tööline on kord tööle võetud ja sellekohane leping sõlmitud, siis makstakse töölistele ka täispalk. Küll aga võib Tori kohta tuua huvitava näite, kuidas üht töölist on kasutatud täie tööjõuna, aga talle makstud ainult pool palka. Mul ei ole andmeid käepärast, kas teistes mõisades ka nii on talitatud.

Härra minister toob ette, et juhtivale personaalile ei ole palka kõrgendatud. Ma

tähendan, et juhtivale personaalile — asjaajajale j. n. e. on hakatud maksma preemiaid, ja preemiat peame võtma kui palgakõrgendust, seda ei saa tõlgitseda palgaalandusena. (Põllutööminister A. K e r e m: Töölise kohta...) Jah, töölise kohta võite tuua vastupidised näited, näiteks Toris võeti teatud töolistel ära õigus pidada lehti. Nõndapalju palgaolude kohta.

Samuti läheb teravalt lahku härra ministri omast meie arusaamine mõisatöölise korterioludest. Härra minister ütleb, et korterid kõik ei olevat eeskujulikud, parandust olevat vaja, aga tulevat tunnustada, et riigimõisade valitsus on teinud kõik selleks, mis ta võimuses, et töolistel ei oleks põhjust oma korterite üle nuriseda.

Kui Tori kohta öeldakse, et seal on korterid rahuldavad, siis tuleb sellele kindlasti vastu vaielda. Mul oli juba juhus pikemalt peatuda nende korterite juures ja näidata, kuidas nad kõike muud on kui korralikud.

Härra minister ei julge ometi väita, et töölisele määratud aidad ja laudadki on Toris korras. Need on säärases seisukorras, et nad kõlbaksid vabaõhu muuseumi. Seal on raske midagi pidada, sest seinu pole neil peaaegu olemaski.

Kui ma muu seas nimetasin uut ehitatud kanalit, siis mitte selles mõttes, et see oleks midagi eriti silmatorkavat, vaid et selleks ehituseks raha leidus.

Kui ma üht valitsejat ülemvalitsejaks nimetasin, siis imestas härra Põllutööminister ja ütles, et Toris ei olevat ülemvalitsejat. Tori ülemvalitseja on ühtlasi Põllutööministeeriumi hobusekasvatuse eriteadlaseks. Sarnase ametniku paigutamine kahele kohale korraga on kõike muud kui õnnelik. Ta ei jõua kahte ülesannet korralikult täita. Töötab ta Tallinnas kui hobusekasvatuse eriteadlane, siis jääb Toris töölonkama, ja ümberpöörduvalt, kui ta töötab Toris, siis kannatab keskasutuse töö.

Sellepärast oleks soovitav, et Põllutööministeerium katsuks korraldada asja nii, et ühel mehel ei tuleks kahte ülesannet täita. Hobusekasvatuse korraldamine meie riigis on niivõrt laia ulatusega ülesanne, et see ühe terve mehe tööjõu ära tarvitab. Nagu ma kõnelesin, on Toris vahekord ülem- ja alamvalitseja vahel olnud siamaani niisugune, et põllumajanduslikkudes küsimustes ka ülemvalitsejal sõna öelda oli. Võibolla, et see kord nüüd muutunud on. Nõndapalju korterioludest.

Edasi eitab härra minister meie etteheiteid töolistega halvasti ümberkäimise kohta. Meie tõime näiteid Audrust ja ka Tori mõisast. Rõõmustaval viisil on riigi-

mõisade ülemvalitseja härra Roosileht võtnud ette ringreisi ja muu seas käinud ka Audrus. Tema tõenduse järgi on Audrus asi päris korras. Valitseja ja töölise vahekord olevat väga hea, parem, kui siis, kui teine valitseja majapidamist juhtis. See tunnistus olevat saadud töolistelt ilma surveta. Olevat räägitud töolistega nelja silma all ja töölised olevat öelnud, et kõik on hea. Säärastel inspeksioonireisidel on see halb külg, et töölised on sunnitud andma häid atestatsioone oma peremeeste kohta, sest vastasel korral võiks nende käsi halvasti käia. Mulle tuleb meelde, kuidas vangimajades siis kõik korras on, kui vangimaja revideerima minnakse. Enesekaitse instinkt sunnib hea vahekorra olemasolu tunnistama. Ma tsiteerisin Audru asjade kohta ajalehest üht artiklit, ja mul ei ole põhjust arvata, et ajaleht oma sõnume oleks tuulest võtnud.

Toris vallandatud töölise Jaan Tilga suhtes tuuakse ette uusi põhjusi: ta olevat hobustega halvasti ümber käinud, selle eest kaks märkust saanud ja tänavu kevadel vallandatud. Nagu näha tunnistustest, mis mul praegu käes, on Jaan Tilk mitte nüüd üks, vaid ka enne, olnud üks korralikumatest töolistest Toris. Aasta tagasi on Tilgale, kui ta eestöoline oli, tõesti märkus tehtud. Aga väga huvitav on, mis eest ta selle märkuse sai. Tolleaegne valitseja oli andnud talle käsu kartulimaad kündma minna, aga asjaajaja nõudis, et ta mingi ja pangu tema vili kokku. Tööline ütles, et talle on valitseja poolt käsk kartulimaad künda, ja et ta ei saa eratööd teha. Tagajärg oli see, et vahepeal kombineeriti ja Tilgale tehti märkus vastuhakamise eest. Aga mina tahaksin riigimaa-de valitsejat Roosilehte tõsiselt hoiatada, et kui niisuguste märkuste pärast töölised peavad omad kohad kaotama, siis õnnistuseks meie riigimõisade majapidamisele see küll ei ole. Üldse peab ütleva, et kuritarvituste jälgimises meie riigimõisade valitsus on visa. Kui kaua pidi näiteks Torist enne käidama, kui kuritarvitusi, mis ilmsed olid, jälgima hakati.

Edasi öeldakse, et Tilga lahtilaskmisel pole mingisugust poliitilist motiivi olnud. Ma tähendasin juba arupärimise põhjendamisel, et motiiviks, miks Tilk lahti lasti, oli see, et arvati, nagu oleks Tilk olnud ninameheks nendele töölisele, kes minu jutul käisid. See oletus oli aga ekslik, sest sel ajal, kui töölised minu jutul käisid, oli Tilk kõrval majas. Aga millegi pärast arvati, et tema oli ninameheks, ja tagajärg oli see, et ta töölt vallandati.

Vallandamise motiivideks tuuakse ette, nagu oleks olnud tarvis tööliste arvu kokku tõmmata. Aga pärast seda, kui Tilk ühes pojaga lahti oli lastud, võeti kaks uut töölist otsekohe asemele. Nii et pärast oli tööliste arv Tori mõisas sama suur, kui enne Tilga lahtilaskmist. (Põllutööminister A. Kerem: Need olid endised suvilised.) Sinna võeti päris võõras tööline väljast asemele. Nii et meil ei ole mingit põhjust oma etteheiteid pehmenada, vaid enne kui pärast leiame meie, et siin on kõrvalistel motiividel, arvestamata tööliste tööjõuga, aastasulased vallandatud. Meil jääb üle kinni naelutada seda, et sarnased vallandamised on kõike muud, kui kasuks riigimõisadele.

Härra Põllutööminister rääkis Tähtvere mõisa ühe tööliste vallandamisest ja arupärimisest selle kohta. Aga siin on ta nähtavasti eksinud, meie oma rühmas ei ole sellest vallandamisest midagi kuulnud.

Edasi katsus härra Põllutööminister väita, nagu oleks Tori mõisa põllud nüüd paremas korras kui enne sõda. Enne ilma sõda olnud seal põldu vähem tervelt 113 vakamaad. Andmed kohapealt räägivad aga sootuks teist keelt. (Põllutööminister A. Kerem: Siin on 1913. aasta plaan, kus kõik põllud on peale märgitud.) Kui Teie Torist sõidate mööda, siis võite ise neid söödis välja vaadata, mis enne olid põllud. Praegu ei ole näha, et sootuks uut maad oleks suuremal hulgal juurde haritud. Endised põllud on sööti jäetud, ning võimata on järeldada, et praegu ülesharitud põllupind oleks suurenenud. Et see nõnda on, see selgus siit kõnetoolilt ettekantud sõduri märgukirjast, milles rõhutati, kuidas varemalt Tori mõisast on vilja müüdnud ümberkaudsetele elanikkudele, kuid viimasel ajal ei ole seal niigi palju vilja, et saaks mõisatööliste palku maksta. Oletamegi, et on põldu juurde haritud, aga kuidas seletada siis seda, et suuremat hulka põldu nüüd haritakse kaugelt väikesema tööjõuga? Enne oli paarkümmend aastasulast, nüüd on ainult 9. Keegi ei saa ometi oletada, et vähema tööjõuga haritakse poole suuremat põllupinda. Kui härra Põllutööminister leiab, et praeguse tööjõu hulgaga Tori mõisa põlde jõuab korralikult ära harida, siis tuleb küsida, mis pärast seda siimaani tehtud ei ole. Kõik, kes kohapealseid asju tunnevad, ütlevad, et praeguse tööjõuga kõiki põlde üles harida ja korras hoida ei suudeta, ning tagajärg on see, et Tori mõisa majapidamises on igal aastal puudujääk. Läänud aastal tõusis see puudujääk üle 2 miljoni sendi.

(Vahele hüüe valitsuse looshist: Hobusekasvatus!) Endine hobusekasvatus pidi pealegi renti maksma, aga sellele vaatamata tuldi ikkagi välja. Tähendab, midagi peab Toris liimist lahti olema. Minu arvates tuleks valitsusel rõhku panna sellele, et riigimõisades järjekindlad puudujäägid kaoksid, ja et mõisade majapidamine paremale järjele seataks.

Härra minister leiab, meie olevat teinud etteheiteid, miks Audru riigimõisas heinamaad välja renditakse. Sarnast etteheidet ei ole meie mõelnudki teha. Kui mõisal on rohkem heinamaad, kui ta ise vajab, siis on loomulik, et ülejäänud heinamaa tuleb maatameestele ja väikekohapidajatele välja rentida. Mille vastu meie aga vaidlesime, siis kellele välja renditakse. Meil on ette nähtud kindel kord, kellele esimeses järjekorras tuleb heinamaid rentida. Kui aga endisele mõisaomanikule antakse ilma enampakkumiseta suured tükid heinamaad kätte, ja see annab need edasi ja laseb vilja kokkupanekutöö, mis heinamaaga kaasas käib, ära teha, ise mitte lille lillele liigutades, ja poole heinasaagi jumalamuidu endale saab, siis on see nähe, mille vastu ei saa protesteerimata olla. Mispärast ei või endine mõisaomanik teistega ühel alusel heinamaad saada? (Põllutööminister A. Kerem: Kui ta pooleks teeb heina.) Kuidas ta talitanud, seda ma seletasin juba. Selle vastu oleme vaielnud, mis pärast üks heinamaatükk peab mitmest käest läbi käima enne, kuni heinategijani jõuab. (Põllutööminister A. Kerem: Tänavu aasta seda juhust ka ei ole.) Tänu taevale, et ei ole.

Mida härra minister kahjuks ei käsitanud, on karjamaade väljaandmine ümbruskonna maata meestele. Ses suhtes on praeguse valitseja ajal sekeldusi olnud, on ära öeldud neile meestele, kes aastakümneid on juba Vene ajal seal oma loomi karjatanud. Kui meie selle küsimuse üles võtsime, siis nende elanikkude pärast, kes on pandud äärmiselt raskesse seisukorda. Loodeti, et karjamaad saab, aga seda neile ei anta. Meil jääb soovida, et endist korda ei rikutaks, ja et maatainimesi ei panda raskesse seisukorda.

Kõiki kokku võttes võiksime vastuoksa lugupeetud ministrile konstateerida, et meie poolt tõstetud küsimused on olnud küllalt õiged ja põhjendatud. Meie jääme enne kui pärast nõude juurde, et riigimõisade valitsusel tuleks panna rohkem rõhku tööliste palkade parandamisele ja nende korterite korraldamisele ja et ei jäetaks kahe silma vahele töölistega ümberkäimist, mis

peaks olema inimlikum, lõpuks peaks katsuma teha kõik selleks, et riigimõisade majapidamist ratsionaliseerida, et need riigile annaksid rohkem sissetulekut.

H. Martinson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Palju ei ole sellele juurde lisada, mida rkl. Gustavson siin ette tõi. Minule näib, et mõnda asja käsitatakse nii, nagu see minu meelest mitte õige ei ole. Härra Põllutöoministri seletusest paistab, nagu oleks mõisatöölise palka tõstetud. Mina ei tunne Tori ega Audru mõisa asja. Tunnen enam Harjumaal olevate Kuusiku ja Kehtna mõisaid. Kuusiku mõisas on töölise palkasid tõstetud 500 marga võrra aastas, aga selle eest on neilt ära võetud aastas 5 puuda soola ja 20 naela petrooleumi. Kas see on Põllutöoministri arvates palga tõstmine? Kogu rahapalk on Kehtna mõisas 92 krooni ja Kuusiku mõisas 93 krooni aastas. Kuidas perekonnainimene sarnase summaga saab ära elada, see on mõistatus. Olgugi et töölised peale selle veel moonasaavad, aga ega see asja kuigi palju paranda. Müügiks neil moonavilja ikkagi ei jagu, ja seljäreel peavad nad palgaraha eest omale ja perekonnale riided, jalanõud, silku, soola, suhkrut ja muud niisugust asja ostma, mida nad moonana mitte ei saa. Või tahetakse seda juba ülearuseks maiuseks lugeda, kui tööline omale kohvi või tee sisse, mida ta omale vahest pühapäeviti lubab, ka suhkrut julgeb tahta. Sarnase palga juures ei tohiks küll keegi öelda, et asi korras on, ei võiks ka seletama hakata, et asja on püütud lahendada. Kui ühelt poolt antakse 500 senti raha juurde, siis võetakse sellesama summa väärtuses teisi tarbeaineid ära. See ei ole palgakõrgendus! Mul oli paaril korral juhusmaakomisjonis nende mõisade asjaajamisest mõndagi ette tuua, ja ei või öelda, et see üsna mõjuta oleks jäänud, mõnigi asi on sellest saadik paranenud.

Mis puutub aga korterioludesse, siis on need Kuusiku mõisas võimatu viletsad. Ma ei tea, kas riigimõisade ülemvalitseja või härra Põllutöominister on seal käinud ja neid surmakongisid näinud, kus töölised on sunnitud elama. Endisest viinaköögi keldrist on tehtud kaks töölise korterit. Kogu see korteriruum on vast 1 süld lai ja kolm sülda pikk, ja seal peab terve perekond elama, mustas, külmas, niiskes ja pimedas ruumis. Möödunud aastal kõnelesin ma sellest juba maakomisjonis. (M. Martinson, stp: Mis materjalist on müürid?) Paekivist. (M. Martinson, stp: Kas ilma tel-

liskivi vooderduseta?) Jah muidugi. Sel korral öeldi mulle, et neisse tubadesse inimesi enam ei võeta ja katsutakse asja parandada. Tööline oma naisega, kes seal elasid, olid mõlemad haigeks jäänud, jooksu-vahega saanud, ometi on sinna jällegi uus tööline elama paigutatud, pealegi perekonnainimene, kellel naine ja kaks väikest last. Võib seda eeskujulikuks pidada riigi mõisa poolt, või on rahuloldav hooldekanne töölise laste eest? Kuusiku mõisas hoolitsetakse loomade eest kaugelt paremini. Isegi vesi, mis loomadele joodetakse, on laboratooriumis lastud läbi vaadata, et selgusele jõuda, kas see loomade tervisele vast kahjulik ei ole. Missugust vett aga töölised peavad jooma, sellest ei küsi keegi. Seal on 10 töölise perekonda, kellel üldse kaevu ei olegi, kes on sunnitud jõevett nii toidutegemiseks kui ka joogiks tarvitama. Sedagi tuleb tüki maa tagant tuua. Võite isegi arvata, missugune see vesi on, mis rabamaast läbi jookseb. (M. Martinson, stp: Täis putukaid.) Isegi mõista. Seda vett ei vaata keegi järele, ja ei hoolitse keegi selle eest, et kaev tehtaks. See on aastateviisi nõnda olnud ja mõisavalitsuse poolt on mitugi korda lubatud kaev ehitada, kuid siiani ei ole see veel sündinud. Talvel külmaga ei anna vee halb maik nii ennast tunda, kõlab kuidagimoodi ehk ikka veel juua, aga suvel kuiva ajaga, kui vesi madal ja so-gane on, siis võite ise arvata, missugust solki inimesed peavad jooma. Kas nii hoolitsetakse riigi töölise eest eeskujulikes riigimõisades?! Harilikudes töölisemajades, rääkimata vanast viinakeldrist, millest ennist jutt oli, on korteri põrandapinna suurus umbes 5 ruutsülda. Ahi ja pliit võtavad sellestki põrandapinnast oma alla veel ühe ruutsülla, sellega jääb järele elamisruumiks neli ruutsülda. Suuremal osal korteritel on küll juba laudpõrandad, aga tuleb veelgi ette ka kivipõrandaid. Majad on vanad. Aknaalused palgid on mädanenud, tuul puhub läbi, isegi lumehanged toas pole haruldased, ja kahtsudega maja aukusid täis toppida, seda ometi alati ei jõua. Mõisavalitsus peaks selle eest hoolt kandma, et korterid nii korraldatud saaksid, et inimesed neis elada võiksid, nii et tuul neid sängist välja ei puhu. Keda asi huvitab ja kes kahtleb, võiks ise minna vaatama ja oma silmaga asja tähele panna. Töölised on mitu korda pööranud mõisavalitsuse poole palvega, et korter saaks parandatud, nii et vähemalt tuulgi sisse ei puhu. Lubatakse ja venitatakse. Kord ei ole üht, kord teist mater-

jali käepärast, ja selle all kannatavad töölised, on sunnitud kannatama, kui nad teist kohta ei taha otsida. Kui kõrgeks niisuguse korteri hinda arvatakse, — seda ma ei tea; Põllutöoministri üteluse järele olevat mõisatöölise palk 80.000 senti peale aastas arvatud. Selle järele peaks korteri üürihinnaks vähemalt 1.000 senti kuus olema.

Mul on siin praegu kolme mõisa tööliste lepingud kaasas, et juba Audru ja Tori mõisa tööliste palgatingimustest jutt oli, siis on vast üleliigne, kui ma neid üksikult kõik ette loeksin. Peajoontes on need ühesugused. Moona asjus on väikesed lahkuminekud olemas.

Lepingu tingimuse järele peab tööline oma koduse majapidamise töödeks hobuse maksuta tarvitada saama. Siin on aga juurde lisatud, et „mõisavalitsuse äranägemise järgi“. Kui tööline hästi alandlik mõistab olla, mõistab „kintsu kaapida“, siis saab. Aga kes vähegi julgeb õiguse ja lepingu peale toetada, see peab mitu korda käima, enne kui hobust lubatakse.

Veel on lepingus öeldud, et tarviduse korral peab mõisatöölise naine mõisas lehma lüpsmas käima, mille eest saab 70 senti päevas. Mõelge ometi kui suur palk, tervelt 70 senti päevas. 70 senti päevas on siis nii suur palk, et neil enam nõudmisi ei tohi olla. Niisuguste palga ja korteriolude juures on ime, et meie töölised üldse veel välja kannatavad. Kui aga seda „kärvamise“ süsteemi sihilikult püütakse ajada nende poolt, kelle käes võim, siis ei saa meie sinna midagi nüüd parata, kui ainult mõningaid tõsiasjasi teatavaks teha ja neid valgustada. See on ka kõik, mis väheus teha võib.

Põllutöominister A. Kerem: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Tahtsin teha ainult paar märkust härra Gustavson'i poolt ettetoodud asjaolude kohta. Härra Gustavson'i poolt ettetoodud seisukohtadele vastavalt tuleks nii välja, et kui viljahind odav, siis tuleb tööliste palku tõsta, ja kui kallis, siis tuleb palku vähendada. Minu arvates on lugu aga nii, et kui tahame palku võrdluseks välja arvestada, siis on õigem naturaaliate suhtes kasutada keskmisi statistilisi andmeid, mitte aga juhuslikke päevahindu.

Teiseks, härra Gustavson tõi ette, et preemiade kaudu on püütud kõrgendada palku juhtivale personaalile. Eriti oli jutt Torist ja Audrust olnud. Nendes mõisades riigimõisade ülemvalitseja andmetel preemiade süsteem on nii läbi viidud, et pree-

miaid võib saada igaüks, olgu see valitseja või tööline.

Peale selle hindas härra Gustavson Tori mõisa seisukorda. Pean ütleva, mul ei olnud teisi andmeid kui ainult ametlikud andmed, millised on kokku võetud 1913. a. saadik. Minu arvates peame neid andmeid ikka rohkem uskuma, kui jutte, mis külas räägitakse.

Audru karjamaade kohta kandsin varem juba ette, et võõraid loomi sinna ei lasta, sest need toovad kaasa kõiksuguseid haigusi.

Juhataja: Rkl. Tõllassepa poolt on esitatud lihtülemineku-vormel.

O. Gustavson (stp): Sotsialistliku rühma nimel esitan järgmise ülemineku-vormeli:

„Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse O. Gustavson'i, H. Martinson'i ja A. Mekkart'i arupärimisele tööliste madalate palkade ja viletsate korterite ning töölistega hoolimatu ümberkäimise ja lohaka majapidamise kohta riigimõisais, tunnustab Riigikogu valitsuse vastuse ebarahuldavaks ja läheb päevakorras edasi.“

Juhataja: Avaldan ettepanekud. Rkl. Gustavson'ilt on... (Pahemalt poolt: Ei ole tarvis ette kanda.) ...järgmine ülemineku-vormel. (J. Voiman, stp: Pole nõutud ettekandmist.) Juhataja talitab kodukorra kohaselt. (L. Johanson, stp: Niikaua, kui teised kohale jõuavad!) Rkl. Johanson, palun juhatajat korraldustes mitte segada. (L. Johanson, stp: Kodukord on käsitatav nii ja naa!)

„Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse O. Gustavson'i, H. Martinson'i ja A. Mekkart'i arupärimisele tööliste madalate palkade ja viletsate korterite ning töölistega hoolimatu ümberkäimise ja lohaka majapidamise kohta riigimõisais, tunnustab Riigikogu valitsuse vastuse ebarahuldavaks ja läheb päevakorras edasi.“

Rkl. Tõllassepalt on lihtülemineku-vormel.

Motiveeritud ülemineku-vormel lükatakse tagasi 32 häälega 23 hääle pooltolemisel.

Lihtülemineku-vormel võetakse vastu.

5. Järgmise koosoleku määramine.

Sekretär A. Schulbach'i ettepanekul otsustatakse pidada järgmine koosolek homme, 27. juunil, kell 17. (Päevakord vaata otsuste protokoll nr. 73, lisa nr. 3.)

(Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja: On ettepanek, lõpetada koosolek.

(Hääletatakse.) Ettepanek on vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 13.50 min.

Õige.

Kinnitan.

Koosoleku sekretär (allkiri).

Koosoleku juhataja (allkiri).

